

Estetika i povijest umjetnosti - hrvatska estetika i povijest hrvatske likovne umjetnosti

Posavac, Zlatko

Source / Izvornik: **Zbornik I. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti, 2004, 285 - 288**

Conference paper / Rad u zborniku

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:254:229109>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-31**



Repository / Repozitorij:

[PODEST - Institute of Art History Repository](#)

Estetika i povijest umjetnosti — hrvatska estetika i povijest hrvatske likovne umjetnosti

Filozofijsko-estetička tematika negdje od sredine 20. stoljeća proživljava svoje moderno involutivno razdoblje da bi se nekoliko posljednjih desetljeća, ususret početku 21. stoljeća i trećeg milenija, uz evidentno prolongiranje involutivnih procesa i po intelektualnom senzibilitetu sve nižih pukih negacija, počelo razabirati znakove pojava za njen stanoviti *revival*. Revival estetike. Zbiva se to na različite načine, od kojih jedan čini, ma i nedefinirano, razvikani fenomen, bolje rečeno, skup fenomena, tzv. postmoderne. Nije, dakako, riječ o revivalu nečega, po smislu istog, odnosno sličnog onome što se uobičajilo nazivati *revival stilova* (analogno historicizmu 19. stoljeća ili dijelom nekim verzijama neoklasicizma 20. stoljeća), pa nije riječ ni o modernističkim citatima historicizma, nego se revival može prepoznati u teorijskom problematskom nastojanju popunjavanja stanovitih misaonih praznina, u pokušaju rješavanja problema koji se ne mogu apsolvirati mimoilaženjem, prešućivanjem ili trajnom, a što dalje sve neuvjerljivijom golom, sad već posve praznom, negacijom, a ni reklamnom sajamskom bukom, zaglušnom bukom Gutenbergove galaksije i elektronskih medija. Nu, nije riječ ni o kakvim, heideggerijanski rečeno, »epigonalnim renesansama« ovog ili onog tipa ili smjera estetike.

Problem krize suvremenog svijeta i njegove kulture najmarkantnije se očitava, premda se o tome laže najviše ili mari najmanje, na području krize umjetnosti, svih njenih grana; konzekventno tome, donekle paralelnim reverzibilitetom, u krizi estetike. Kriza se stoga implicitno ili eksplicitno odnosi podjednako na umjetnost samu, što znači, dakle, istodobno na bilo koju verziju bilo koje grane moderne umjetnosti, no najradikalnije možda, kao primjerice u glazbi, upravo na područje likovne umjetnosti, te, po logici suodnosa uzajamnosti, s jednakim rasulom pameti na njima korespondentne povijesti umjetnosti.

Uporno ponavljanje kako ni umjetnost ni povijest umjetnosti »ne trebaju« nikakvu estetiku, nikakvu teoriju ni filozofiju (pa čak ni ideologiju kao ideju vodilju), a u filozofiji kako estetika (disciplinarno prije svega) nije, tobože, čak ni tematizacijski koherentno moguća, pokazalo se kao izraz s jedne strane mistifikacija slobode, a s druge »afirmacija« ljudskih, osobnih, pojedinačno-individualnih, ili vladajućih »grupacijskih«, pa napokon i općih povijesno epohalnih impotenci-

ja uma i umnosti ponajprije. Odbijanje zanimanja za estetiku i diskvalifikacija estetike kao misaone tematizacije umjetnosti, teorijski, dakle na razini filozofije umjetnosti, pokazuje se, naime, kao neprimjereno prikrivanje, zataškavanje sljepila ili puke intelektualne sterilnosti, odnosno dijelom defektivne, manjkave obrazovanosti, te sumarno kao nedoraslost spram problematične povijesne konstelacije. No, također se pokazuje, i perpetuirano dokazuje kao zastrašujuće otkriće duhovne praznine onog što se u ma kojoj filozofijskoj verziji *homo humanusa* bolno prepoznaje pojmom »otuđenja« (Entfremdung). Progresiranje »oskudnog vremena« duhovnosti (ne u pukom vjerskom značenju) obmanjivački se proglašavalo bogatstvom i »otvorenošću za sve mogućnosti«, zaboravljajući u obilnom frazerskom citiranju ono Nietzscheovo »die Wüste wächst« (pustinja raste)... U grubim, otužnim, sve agresivnijim pokušajima odbijanja da se svjesno i savjesno uspostave povijesni uvidi koji bi mogli unijeti neke autentične orijentacijske točke (repere!) za suvremenost (teorijsko-filozofijski, pa suvislo tad i faktografski!), u slaboumlju favorizacije akceptiranja mnijenja po kojem se relativitet povijesnog vidi kao puki relativizam, a povijest kao nezdravo »povjesničarenje« i gledanje »unazad«, u minulost, tobože kao »borba za bolju prošlost« umjesto »snalaženja« u sadašnjosti s pogledom u budućnost, u tom zastrašujućem i mučno priglupom »determiniranom kaosu« za »uporište« će i opravdanje nesuvisle arbitraže s korijenima u 19. stoljeću povijest zajedno sa svim povijestima umjetnosti »osigurati« sebi »afirmaciju« definitivno »postajući« — znanost. Zato sa zabrinutošću početka 21. stoljeća čitamo tvrdnje poput »odavno je H. Taine *dokazao*...« (kurziv Z. P.). Zastrašujuće za povijest umjetnosti zjapi otvoreno pitanje povijesnog vremena i povijesti kao znanosti. *Postmoderna* će se, naime, naći, uz sve postale nevolje, u ambivalentnom rascijepu, jer čak i najortodoksni branioци modernizma drže kako je o umjetnosti nemoguće govoriti suvislo mimo povijesti umjetnosti, a povijest umjetnosti je ipak u kakvoj-takvoj sprezi s nekom estetikom i filozofijom. U epohalnoj povijesnoj sprezi! Svaka povijest, međutim, politička povijest i povijest umjetnosti, povijest bilo koje umjetnosti, nije filozofiranje; povijest je struka, visokoškolski studij i posao za »eksperte«. Ona nije ideologija! Povijest je »znanost«! I povijest umjetnosti je »znanost«! Amen.

Ako se povijest umjetnosti kao znanost javlja mimo estetike kao filozofije, tada je nužno pitati u čemu se i kako konkretno manifestiraju problemi? Pa, recimo to na »tradicionalan« način: je li i ako jest, *kako je povijest umjetnosti kao znanost uopće moguća* ukoliko se ne svodi samo na »veliku priču« i goli pozitivizam faktografije!? Ukoliko ne zastaje na kronologiji? Što su kriteriji izbora imena, činjenica, datuma? Jesu li to neiskazive napisane, »objavljene« veličine? Nadalje: čim se prekorači prag puke (ali nužne) faktografije tvrdeći da je predmet povijesti umjetnosti doista umjetnost, postavlja se *pitanje interpretacije i kritike*, dakle pitanje barem najprimitivnije selekcije onoga što je ušlo (i što ulazi), a što ne (i zašto?), u povijest umjetnosti — kao »ono umjetničko«! Odatle slijedi pitanje: *Kako su za povijest umjetnosti kao znanost vrijednosni sudovi uopće mogući!?* Ili, trivijalno rečeno: Kakav je i čiji kriterij valjan, odnosno prihvatljiv? Na temelju čega? Što je s pojmom *umjetničke istine* za razliku od *znanstvene istine*, ako je povijest umjetnosti — znanost? Kakva je, koja, čija istina? Je li znanstvena povijest umjetnosti nepristrana? Ili je pak »orijentirana«? Ako je povijest umjetnosti znanost, a to sve povijesti svih umjetnosti modernog doba tvrde uporno, onda se mora pitati: kako znanost uopće može (i smije li!) donositi (»objektivne«!) vrijednosne prosudbe? A donosi ih neprekidno, bez ikakva polaganja računa! Je li to zaista samo na djelu »vrjednoća volje za moć«? Je li znanost, a još više umjetnost, doista moguća *bez ikakvih pretpostavaka* (i predrasuda, naravno) ideologije i filozofije? Kad kažemo filozofija, tada, naime, barem u radne svrhe, mislimo: nazor o svijetu i životu.

Kada se, za razliku od filozofijskog »nijansiranja«, insistira da je povijest umjetnosti znanost, a izvedena iz nje kritika (ne znamo, doduše, kako) ipak može donositi vrjednosne prosudbe, onda se kao za svaku znanost kao najelementarnije, makar deskriptivno, moraju moći dati odgovori na pitanja: što je (specifičan) predmet (neke znanosti), a što su ikakve (znanstvene) metode obrade i prezentacije tog predmeta. Tek time barem približno možemo znati o kojoj i kakvoj (po karakteru) je znanosti riječ.

Predmet povijesti umjetnosti, dakle, treba pokušati s uvidom u znanstveni problem povijesti. Jer povijest umjetnosti nije naprosto znanost o umjetnosti, kako je promišljao Max Dessoir, koristeći njemačku riječ *Kunstwissenschaft*, jer tu moramo govoriti baš o *povijesti umjetnosti kao znanosti*, što se njemački jasno kaže *Kunstgeschichte*. U tom sklopu problem postaje znanstvenost povijesti, povijest kao znanost ili filozofijsko pitanje o povijesnosti povijesnog i znanstvenosti znanstvenog te napokon, otkud proizlaze, gdje leže temeljni ozbiljne interpretacije i kritike.

Što je povijest, što povijesnost povijesti te kako je znanost povijesna ili povijest znanstvena? Sve to nisu nepoznata pitanja, nisu čak već dugo ni nova, no u Hrvatskoj su, čini se, zdušno zanemarivana, svejedno iz kojeg razloga: namjernim onemogućavanjem da se raspravi sve kako valja ili zbog nedoraslosti, kako zbog objektivnih ili subjektivnih nedostataka u obrazovanju, zbog pomanjkanja talenta ili uložnog truda? O ne, nije ovdje riječ o povijesnoj nedoraslosti poput

one o kojoj govori Kant povodom prosvjetiteljstva, nije ni »razblažujuća«, očito prilično specifična hrvatska izmišljotina kategorija zakašnjenja! Naprotiv, ovdje je na djelu upravo Landgrebeov pojam *asylum ignorancije* koji, dakako, ima na tisuće oportunističkih obrazloženja, no ni jedno nije valjano. Ako se on uspješno ukloni, tj. prevlada, više u Europi ne postoji samo neki »mračni srednji vijek« i nema »praznih stoljeća«; u toj autentičnoj vizuri, gdje se u povijesti vidi smisljena cjelina zbiljskog zbivanja, hrvatska povijest likovne umjetnosti ne bi mogla biti autonomaška u Dalmaciji a u Slavoniji s tobožnjom dvjestogodišnjom osmanlijskom prazninom, uz posvemašnje izostavljanje Bosne i Hercegovine.

U svijetu su postavljena i rješavana gore navedena pitanja o biti povijesnog i znanstvenog mišljenja, no za njih se ipak, unatoč *povremenim blokadama informacija* (da to kažemo suvremenim žargonom), zna i u Hrvatskoj!

Kada je, dakle, riječ o povijesti umjetnosti kao znanosti, treba reći o kojoj se i kako shvaćenoj povijesti radi, koja je to forma znanstvenosti? Jer, vrijeme fizike i astronomije nije povijesno vrijeme. I na tom mjestu počinje uspostavljanje relacija europske i svjetske filozofije umjetnosti, odnosno estetike spram europske i svjetske povijesti umjetnosti uz, *mutatis mutandis*, unakrsne relacije svih relata. Postulat uspostavljanja važi, dakle, i za hrvatsku estetiku i hrvatsku povijest umjetnosti jer je riječ o sklopu iste zapadnoeuropske kulturne i povijesne sfere. Ali hrvatske povijesti umjetnosti ne vode brigu o tome što je znanstvenost znanosti i povijesnost povijesti, ostajući uporno bez pravog interesa za relaciju spram estetike i filozofije.

Gore spomenuti kompleks problema valja načelno, šire i sadržajno egzemplificirati tematiziranjem, tj. ne izbjegavati aporije konkretnog. Zašto? Zato jer Hrvati još uvijek nemaju svoju napisanu povijest likovnih umjetnosti, kao što nemaju ni (napisanu) povijest filozofije. Nemamo ni povijesti hrvatskog slikarstva ni povijesti hrvatskog kiparstva kao smislene cjeline, jer nemamo metafizičke ili egzistencijalne horizonte kao epohalne cjeline. Vjerodostojne, pouzdane, a ipak vrednovane. Dakle, s argumentiranim, barem u podlozi teorijski obrazloženim, kritičkim vrjednosnim prosudbama.

U 21. stoljeće i treći milenij hrvatska povijest umjetnosti (historiografija svih umjetnosti) ne bi trebala ući udaljavanjem od smisaone misaonosti, koja je ujedno i kritičnost, što znači ne bez filozofijsko-estetičkih uvida, s tim da već za sadašnjost i suvremenost uopće, a za budućnost napose, kao polazište u pogledu nezaobilaznog i nužnog oslonca respektira sve ono, barem načelno, što je u dosadašnjem povijesnom mišljenju i mišljenju o povijesti temeljito i kao temeljno promišljeno u svijetu i Europi, no dakako, i u Hrvatskoj. I da se što prije u perspektivi izvede (proizvede!) informativno pouzdane, i »popularne« i znanstvene, svaku napose, cjelovitu povijest hrvatskog slikarstva, hrvatskog kiparstva i hrvatskog graditeljstva, poslije čega neće biti teško napraviti »sintezu« svih grana povijesti hrvatske likovne umjetnosti, »veliku sintezu«, koja umjesto pozitivne funkcije sada znači sve do danas nepotrebno i štetno odgađanje *ad calendas*

Graecas. Umjesto boljih ili lošijih slikovnica, turističkih prospekata i »popularnih« »nižeškolskih« improvizacija te fiktivno »prikrivenih« »fragmentiranih« ideoloških varijacija, za nas u Hrvatskoj i za svakoga u svijetu, trebamo dostupno i dostojno, ni po čemu pretjerano pretenciozno opremljene, ali zato suvislo dovršene knjige; pravu cjelovitu *povijest* vrjednosnog estetički smislenog i kritičkog pogleda u svjetku i europsku likovnu zbilju, pa i Hrvatima kao specifičnu cjelinu nenadoknadivu povijest hrvatske likovne umjetnosti.

Zaključimo! Estetika i povijest umjetnosti u teorijskom pogledu nemaju isti predmet, ali s obzirom na »realitet« svog vidokruga smjeraju na isto: pri razabiranjima biti umjetnosti učiniti smislenu zbiljski dostupnim, zorno i pojmovno, bez opsjenarstva, čovjeku približiti istinski potreban vlastiti mu svijet umjetnosti. A vlastiti svijet zahtijeva razumijevanje vlastitosti povijesnosti povijesti, razmislivši prije što je i kako moguća (koja i kakova!) znanstvenost neke znanosti. Smatrati da se to može bez vlastitih estetičko-filozofijskih uvida i vlastitih spoznaja o karakteru vlastitog mišljenja koje smjera na vrjednosnu prosudbu, puko je neplodno i štetno izmotavanje.

Summary

Zlatko Posavac

Aesthetics and Art History — Croatian Aesthetics and the History of Croatian Art

Around the middle of the 20th century, the theme of philosophy and aesthetics entered its modern involitional phase. In the course of past few decades, in the wake of the 21st century and the third millennium, with an evident prolongation of involitional processes and with ever more lowly, mere negations, one can discern signs of a sort of *revival* of aesthetics. The process has taken various ways, one of them apparently being, even if somewhat undefined, the notorious phenomenon — or, better said, a cluster of phenomena — of the so-called Post-modernism. Certainly, we are not speaking here of the revival in the sense in which one used to speak about the revival of styles (such as the Historicism of the 19th century or, to a certain extent, some variants of the Neo-classicism of the 20th century); we are not speaking even of the Modernist quotations of Historicism. This *revival* can be recognised in the theoretical and problem-oriented strife to fill in certain gaps of meaning, in an effort invested in solving problems that can not be avoided, ignored, or dealt with by means of permanent and ever more implausible, plain and now almost entirely void, negation. Still less by the commercial, bazaar racket.

Nevertheless, we are not speaking here of any, to use a Heideggerian expression, »epigone renaissances« of this or that type or direction of aesthetics.

The problem of the crisis of culture is most markedly expressed in the sphere of the crisis of art, of all its branches and, of course, in the crisis of aesthetics. Thus, the crisis implicitly or explicitly refers equally to art in itself, that is, simultaneously to any variant of any branch of modern art, but perhaps most radically, similarly to music, precisely to the field of visual arts, and »consequentially« to the corresponding field of art history. It is precisely by repeating that neither art nor art history »need« any aesthetics, any theory or philosophy (or even ideology as a leading idea), and that in philosophy no aesthetics is even possible (above all as a discipline), that the impotence is revealed: on one hand, the human, personal, individual impotence, on the other, the dominant »group« and general historical/epochal impotence.

Where and how are these problems properly manifested? Let us put the question in a »traditional« way: Is it and *how is art history as science even possible* unless reduced to the mere »great story« and to the naked positivism of factography?! Unless it stops at chronology! Moreover: as soon as one steps over the threshold of mere (but necessary) factography by claiming that the subject of art history is indeed art, one necessarily poses the *question of interpretation and criticism*, that is, the question of at least the most promotional selection of that what has entered (and what enters), and

what has or does not (and why?) enter the field of art history! Thence the question: *In which way are evaluative judgments (a priori!) even possible for art history?!* Or, to put it trivially: What sort of *criteria*, which and whose criteria are valid and acceptable? And on what basis? What happens to the idea of *artistic truth*, as opposed to the *scientific truth*, if art history is — science? If it is science, and that is what all histories of all art persistently claim it to be, then one should ask the following: *In which way at all can science (if it is allowed to!) make evaluative judgments?* And it makes them all the time, without any accounting for it! Is it really only the »value of the will to power« that is at work here? Is science, and especially art, possible *without any presuppositions* (and, of course, without any prejudice) of ideology and philosophy? Moreover: is »*experience*« a mere *psychological notion*, therefore rendered relative by all possible situations, even when one insists on psychology as »deep«? Is it at all possible to neutralize that relativism by the *sociological* (democratic) majority? Or minority, for all that matters?! Finally, is the *historicity* of art really exhausted in historicism (historism) and historiography, without the need to make even an elementary distinction in any synchronic/diachronic sequence between the historiographic historicising and stylistic historicism?! A distinction with respect to the necessary change (the old and the new!), a distinction with respect to the ordinary and the most ordinary transience!

All that generally imposes itself as the acute question of *the crisis of the modern world*, that is, the crisis of its art, aesthetics, and relations towards criticism and art history, the world that is today somewhat conventionally viewed in terms of the universalism of globalisation, all that by no means concerns equally Croatian history of aesthetics and Croatian art history in their particular relations.

Nevertheless, Croatian art history (historiography of all arts!) should not step into the 21st century and the third millennium as alienated from the reflection on meaning, which is at the same time critical reflection, that is without a philosophical/aesthetical insight. Likewise, it should take as its starting point for the present and the actuality as such, and particularly for the future, and with respect to the inevitable and necessary support, all that, at least in principle, which has been reflected in historical reflection up to the present days about history, in a basic way and as a basis.